

KAPİTALİZM VE ÇOCUK EMEĞİ

Nilgün TUNÇCAN ONGAN

Doç. Dr., İstanbul Üniv. İktisat Fak. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü

Özet

Kapitalizmin sınıfsal niteliğinin değiştiği iddialarına karşılık çocuk işçiliği sorunu güncelliğini korumaktadır. Bununla beraber çocuk emeği kullanımını, az gelişmiş ülkelerde daha görünür olsa da, bu ülke grubuna özgü de değildir. Yoksulluk ve yoksulluğu üreten tüm mekanizmalar gibi çocuk işçiliği de kapitalist eşitsizliğin sonucu olduğu gibi nedeni olma özelliği de taşımaktadır. Buna karşılık sorunun sınıfsal niteliğini görmezden gelen yaklaşımlar doğrultusunda ise çocuk işçiliğini engellemekten ziyade düzenlemeye yönelik yaklaşımlar ön plana çıkar. Başta asgari çalışma yaşı olmak üzere, çocukların çalışma şartları kimi yasal güvenceyle sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık engelleme çabası ise çocuk işçiliğinin en kötü biçimleriyle sınırlı olacak şekilde gündemdedir. Ancak böylesi bir yaklaşım, tıpkı sanayi devrimi döneminde olduğu gibi, çözüm arayışının kaçınılmaz olarak kapitalizmin “hoşgörüsü” sınırları içinde kalmasına yol açacaktır. Nitekim gerek uluslararası örgütlerin gerekse işveren sendikalarının “çocuk işçiliğinin ticari ceza ve engellemelere konu edilmemesi gerektiği” yönündeki yaklaşımı, bu konuda sermaye lehine geliştirilen küresel mutabakatın en açık örneğidir.

Anahtar sözcükler: Kapitalizm, eşitsizlik, çocuk işçiliği.

Capitalism and Child Labour

Abstract

Child labour continues to be a current problem despite the claims that the class nature of the capitalism changed. Even though the use of child labour is more visible in underdeveloped countries, it is not specific to such group of countries. Child labour is the cause of capitalist inequality as well as being its result, like poverty and all the mechanisms producing poverty. However, in line with

the approaches ignoring the class nature of the issue, the approaches aiming at regulating the child labour rather than preventing it are at the forefront. The working conditions of the children, particularly minimum age of employment, are tried to be regulated through some legal assurances. On the other hand, the current efforts to prevent child labour are limited to the worst forms of child labour. But, such an approach will cause the quest for a solution to remain within tolerance limits of capitalism, as in the period of industrial revolution. Thus, the approach, adopted by both international organizations and employers' unions, arguing that “child labour should not be the subject to commercial penalties and inhibitions”, is the most obvious example of the global consensus in favour of capital, in regard to child labour.

Key words: Capitalism, inequality, child labour.

Tarihsel Arka Plan

Toplumsal işleyişin diğer boyutları gibi “çocuk olma hali” de koşulları itibarıyla sınıfsaldır. Bir diğer ifadeyle çocuklar ailelerinin sınıfsal konum ve koşullarını paylaşırlar. Dolayısıyla çocuk emek gücünün bir sömürü kaynağı haline dönüştürülmesi de sebepleri, işleyişi ve sonuçları itibarıyla kapitalist sınıf ilişkilerinden azade değildir. Nitekim tarihsel gerçeklik üretimde çocuk emeği kullanımının sanayi kapitalizmiyle sistematik hale geldiğini ve küçük çocukların “özellikle tercih edilen” bir üretim faktörü halini aldığı açıkça ortaya koyar.

Talas, kapitalizmi, emeğin metalaştırılmasından hareketle, “kapitalistlerin emeğin sömürülmesini kurumlaştırmaları” olarak tanımlar. Çocuk emeği sömürüsü de bu işleyişin bir parçası halini almıştır. Dolayısıyla sanayi kapitalizmine geçiş sonrasında çocuk emeği kullanımının öncesinden farkı; çocukların da bu kurumlaşan sömürünün doğrudan konusu olmasıdır (1).

Makinalaşmanın gelişip yaygınlaşması, üretimde kullanılan emek gücü miktarına duyulan ihtiyacı azaltmanın yanı sıra işçinin güç, vasıf ve uzmanlığına duyulan ihtiyacı da ortadan kaldırmıştır. Bu çerçevede yetişkin erkek işçiler, kadın ve çocuk emek gücüyle ikame edilerek hem ücret maliyetleri azaltılmış, hem de işçi denetimini sağlamak kapitalist açısından kolaylaşmıştır.

“Makina, kas gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkardığı ölçüde, kasları zayıf, vücut gelişmesi eksik ama eklem ve organları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç haline alır. Bu nedenle de kadın ve çocuk emeği, makina kullanan kapitalist için aranan ilk şey olmuştur ... Kapitalist hesabına yapılacak zorunlu iş, yalnız çocukların oyun alanlarına el atmakla kalmamış aile çevresinde bireylerin diledikleri gibi harcaabilecekleri zamana ve emeğe de el atmıştır” (2).

Nitekim sanayi devrimiyle beraber çocuk işçiler; baca temizliğinden maden ocaklarına, doku macıllıktan tuğla ve kibrit imalathanelerine kadar piyasadaki emek gücünün önemli bir bölümünü meydana getirmişlerdir. Örneğin İngiltere’de toplam fabrika işçilerinin üçte ikisini kadın ve çocuklar oluştururken, çocuklarda işe başlama yaşı 6’ya kadar inmiştir. Fiziksel güç ve kapasitelerinin çok üzerindeki işlerde çalışmaya zorlanan bu çocuklar için çalışma süreleri kimi zaman günde 18 saate kadar ulaşmaktadır (3).

Marx, sermayenin genişlemesi için yapılandırılan, böylesi bir sömürünün bireysel akit sisteminin niteliğini değiştirdiğine de dikkat çeker. Buna göre, serbest ve bağımsız kişiler oldukları varsayımıyla, karşılıklı ilişkileri önceden saptanmış olan işçi ile kapitalist arasındaki sözleşme artık değişmiştir. Çünkü artık kapitalist “özgür” işçinin yanısıra, reşit olmayan çocukların da emek gücünü satın almakta, işçi ise kendi emek gücü dışında eşi ve çocuklarınınkini de satan bir köle tüccarına dönüşmüş bulunmaktadır (2). Bu durumda ise bireysel akit sistemi, “çalışma özgürlüğü” merkezli yaklaşımın realiteden ne kadar uzak olduğu yolundaki tartışmalar bir yana, liberal yaklaşım da kendi varsayımları doğrultusundaki geçerliliğini kaybetmiştir.

Sanayi devrimi dönemine ilişkin pek çok raporda çocukların çalışma koşulları, yaptıkları işin niteliğini ayrıntılı biçimde açıklanmakta ve bu raporlardan aktarılanlar kapitalist sömürünün sınır

tanımayan doğasını açıkça ortaya koymaktadır. Bu raporlarda, çocukların büyük yükleri başlarıyla iterek, kömürü maden kuyularından aşağı götürmeye çalıştıkları (4) ya da ya da bellerine ip bağlanarak, temizlik için, bacalardan sarkıtıldığı belirtilmektedir.

Bir saatlik öğle yemeği paydoslarının haftanın belli günleriyle sınırlı olduğu, çocukların birkaç gece üstüste yatakta uyuma imkanı bulamadıkları yine raporlanan bilgiler arasında yer alıyor. Bu koşullarda, örneğin İngiltere’de, yaş ortalamasının son derece düşük olduğu çömlekçilik bölgeleri için doktorlar “her yeni çömlekçi kuşağın bir öncekinden daha çelimsiz ve cılız” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çocukların vücut yapısı ve ağırlıkları bakımından açıkça görülen bir yozlaşmaya tanık olduğu raporlanmıştır (2).

O dönemde Avrupa’nın tümü için geçerli sayılabilecek bu koşullar, açlık ve yorgunluğa bağlı çocuk ölümlerini beraberinde getirmiş ve düzenleme kaçınılmaz bir hal almıştır. Düzenlenen hükümler ise esasen asgari çalışma yaşı ve çalışma sürelerine ilişkin olup, çocukların beslenme, barınma ve eğitim koşulları bakımından işverenlere getirilen kimi yükümlülüklerdir.

Kapitalistlerin bu düzenlemelere ilk tepkisi, emek gücü talebini düzenleme kapsamı dışında kalan çocuklara yönelmek biçiminde olmuştur. Örneğin, İngiltere’de kabul edilen “Çırakların Bedensel ve Ruhsal Sağlıkları” yasasıyla (1802), işveren yanında kalan çırağa kıyafet vermek, okula devamını sağlamak ve yatakhane temin etmekle yükümlü kılınmıştır. Buna karşılık işverenler ise bu yükümlülüklerle katlanmak zorunda kalmamak için yoksul ve kimsesiz çocuklar yerine yasa kapsamı dışında kalan çocukları çalıştırma yolları aramışlardır. Ya da çok sayıda kantondan oluşan İsviçre’de, çocukları korumaya yönelik düzenlemeler sadece Zürih Kantonu’nda yer alabilmiştir (1).

Öte yandan belli bölgeler için getirilen asgari yaş ve çocuğun eğitime devam etmek gibi zorunlulukların da hekimler ve müfettişler tarafından hazırlanan sahte raporlarla aşıldığı pek çok kaynaktan belirtilmektedir.

Çocuk işçiliğinin kısıtlanması yönündeki bu ilk düzenlemelere işverenler tarafından verilen reaksiyonlar, aynı zamanda kapitalist sömürüyü insani bir yaklaşım temelinde engellemenin mümkün

Fotoğraf erişim adresi: child-taking-lunch-in-dumping-yard-where-he-works.jpg

olmadığını da ortaya koyan başlıca tarihsel göstergelerdir. Kaldı ki; kazanılmış haklar yerine “getirilmiş” düzenlemeler doğrultusunda alınan tedbirler ise sömürüyü engellemekten ziyade sürdürebilmeye yöneliktir. Artan çocuk ölümleri, kapitalist rasyonalite çerçevesinde işverenin ucuz emek gücü kaynaklarının tükenmesi, dolayısıyla ucuz emek gücünün kendini yeniden üretme olanağının ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu durumda,

tükenen ucuz emek gücü kaynaklarını telafi edebilen işverenlerin yasal düzenleme dışında kalabilme çabası da, bunu telafi etmekte zorluk çekenlerin sosyal tedbirlerden medet umması da insani/vicdani değerler doğrultusunda değil, kapitalist rasyonalite çerçevesinde değerlendirilmesi gereken davranış biçimleridir.

Bir diğer ifadeyle, emek gücünün insanlık dışı koşullarda çalışıp yaşamak zorunda kalması, sorunun insani/ahlaki nitelikteki tedbirlerle çözülebileceği anlamına gelmez. Çünkü bu koşullar, herhangi bir işverenin kişisel tercih veya değer yargıları doğrultusunda belirlenmiş olmayıp, sistemin işleyiş kurallarıdır. Nitekim bir süre sonra çocuk işçiliğine ilişkin kısıtlamaları ortaklaştırma çabaları da, farklı patronların farklı zaman aralıklarında “vicdana gelmiş” olmalarından değil, rekabet koşullarını eşitleme kaygısından ileri gelmektedir.

Günümüzde Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği, sanayi devrimi dönemine özgü bir sorun olarak kalmayıp, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. ILO verileri çalışan çocuk sayısının 2000 yılından bugüne azalmakta olduğunu belirtse de, 2016 itibarıyla çalışmakta olan 168 milyon çocuk bulunduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bu sayının “tespit edilebilen” çocuklarla sınırlı olduğunu ve emek gücü piyasalarındaki her çocuğun “çocuk işçi” sayılmadığını da gözardı etmemek gerekir.

Hazırlanan veriler, pek çok nedene bağlı olarak, çalıştırılan çocuk sayısının gerçek boyutlarını yansıtmaktan uzaktır. Dış dünyadan tümüyle soyutlanmış olarak ev içinde çalıştırılan çocukların varlığı, kimi ülkede asgari yaş sınırı altındaki çocukların istatistiklere yansıtılmaması, ve özellikle az gelişmiş ülkelerdeki yaygın enformel sektör bu nedenlerin başlıcaları arasında yer alır. Ayrıca emek gücü üretime yönelik olarak kullanılan çocukların “çırak” olarak gösterilmesi, işverene asgari yaş hükümlerini ihlal edebilme olanağı sağlamakta ve sorunun gerçek boyutlarını gizleyebilmektedir.

Bununla beraber Ortadoğu’daki savaşın yıkıcı etkileri, buna bağlı olarak ağırlaşan mülteci sorunu çocuk işçiliğinin gerçek boyutu kadar koşullarını doğru tespit etmeyi de zorlaştırmaktadır. ILO’nun yaptığı çalışmalar özellikle Ürdün ve Lübnan’daki

Suriyeli çocuk işçilere dikkat çekmektedir. Harunoğulları'nın (5) aktardığı veriler doğrultusunda, Ürdün'deki Suriyeli işçilerin yüzde 20'ye yakını çocuklar oluşturmaktadır. Lübnan'da ise 1 milyondan fazla kayıtlı Suriyeli mülteci bulunmakta ve bunların çocuklarının önemli bir bölümünün tarımda ve tehlikeli işlerde çalıştırıldığı belirtilmektedir.

UNICEF verilerine göre Türkiye'de kayıtlı Suriyelilerin yaklaşık yüzde 58'ini çocuklar oluşturmakta, buna göre de Türkiye'de kayıtlı olan 1.490.000 Suriyeli çocuk bulunmaktadır. Ancak bunlar içinde eğitim olanaklarına ulaşabilenlerin oranı yüzde 38 ile sınırlıdır. Bir diğer ifadeyle, kayıtlı çocukların bile yüzde 62'si eğitim hakkından mahrumdur. Hayata Destek Derneği'nin farklı illerde yürüttüğü mülteci koruma programı kapsamında yapılan çalışmalara göre çocukların çalışıyor olması okula gitmemelerinin başlıca gerekçeleri arasında yer almaktadır. Örneğin Hatay'da bunun oranı yüzde 49'lar düzeyindedir (6).

Öte yandan DİSK-AR tarafından hazırlanan 2015 Çocuk İşçiliği Raporu (7), Türkiye'nin mülteci sorunundan bağımsız olarak çocuk işçiliğiyle mücadele ivmesini kaybetmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre 1994-1999 yılları arasında yılda ortalama 128 bin çocuk istihdamdan çekilirken, bu ortalama 1999-2006 yılları arasında 74 bin olarak gerçekleşmiştir. 2006-2012 yılları arasında ise azalma eğilimi durmuş ve çocuk işçi sayısı tekrar artış göstermiştir. Üstelikte çocuk işçiliğindeki bu artış, çocuk emeği kullanımının en kötü biçimlerinin gözlemlendiği ücretsiz aile işçiliği ve tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Buna göre toplam çocuk işçiler içinde ücretsiz aile işçisi olanların payı yüzde 41'den yüzde 46'ya, tarım sektöründe çalışanların payı ise yüzde 37'den yüzde 45'e ulaşmıştır. Tarımdaki artışın yüzde 66'sını, ücretsiz aile işçilerindeki artışın ise yüzde 90'ının 6-14 yaş arasındaki çocuklar oluşturmaktadır. Yani asgari çalışma yaşının 15 olduğu Türkiye'de çocuk işçiliğindeki artış esasen 6-14 yaş arasındaki çocuk işçilerin sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, İngiltere'de sanayi devrimi sonrasındaki çalışma şartlarını anlatan raporlarda, çalışmaya başlama yaşının 6'ya kadar inmiş olduğuna dikkat çekilmektedir. Kapitalizmin 'vahşi' niteliğinin o döneme özgü olduğunu kabul

edenler ise, tıpkı sınıfsal çelişkinin ortadan kalktığını iddia edenler gibi, Türkiye'de artan çocuk işçiliğinin 6-14 yaş arasındaki çocuklardan kaynaklandığı gerçeğini görmezden gelir.

Bu veriler ortadayken, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) bürokratları ise Uluslararası Çalışma Konferansı'nda (2014) yaptıkları açıklamalarda "Gerekli önlemler alındığı için Türkiye'nin gündeminde artık çocuk işçiliği gibi bir sorun olmadığını" ileri sürmüşlerdir.

Çocuk İşçiliğinin Niteliği

ILO'ya göre çocuk işçiliğinin başlıca niteliği, çalıştırılan çocukları çocukluktan ve eğitim hakkından mahrum bırakmasıdır. İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verileri ise Türkiye'deki çocuk işçilerin sadece çocuk olma veya eğitim değil, yaşam hakkından da mahrum bırakıldığını göstermektedir. 2013 yılında en az 59, 2014 yılında ise en az 55 çocuk işçi çalışırken hayatını kaybetmiştir.

Oysa ÇSGB'nin 2015 yılı Bütçe Tasarısı'nda; 214 yılında yapılan 3.225 teftiş ile 435.795 işçiye ulaşıldığı belirtilmektedir. Tasarıda, bunlardan sadece 1 tanesinin çocuk işçi olduğu işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından sorunlu herhangi bir çocuk bulunmadığı yazılıdır (8).

Öte yandan ücretli veya yevmiyeli olarak çalıştırılan çocukların yüzde 3,4'ü herhangi bir sakatlanma ya da yaralanma yaşamıştır. Yaklaşık olarak yüzde 34'ü aşırı derecede yorulmaktadır. Yüzde 33'üne işyerinde yemek verilmemekte, yaklaşık yüzde 36'sının ise haftalık izni bulunmamaktadır (9). Çalışan çocukların fiili çalışma süreleri oldukça uzundur. Okula devam eden çocuklarda haftalık ortalama 25,6 saat olan bu süre, okula devam etmeyen çocuklar bakımından ortalama 54,3 saati bulmaktadır. Bununla beraber 6-17 yaş grubundaki çocukların haftalık fiili çalışma süresi ortalama 40 saattir (9).

Çocuk işçiler yetişkinlerle karşılaştırıldığında, onlarla aynı tempoda faaliyet gösterebildikleri ancak daha hızlı çabuk yorulup, dirençlerinin hızla düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan kimi araştırma, çalışmanın çocuklarda sürekli bir kimlik çatışmasına yol açtığını göstermektedir. Buna göre para kazanma görevi onlara "yetişkin" kimliği yüklerken, ebeveynlerine itaat etmek konusunda çocuk kimlikleri ön plana çıkmaktadır (10).

Benzer bir durum çocuklarla patronlar arasındaki ilişkilerde de söz konusudur. Çalışma süresi, çalışma koşulları ve üretkenlik gibi konularda çocuğun “çalışan” olma niteliğini ön planda tutan patron, ondan yetişkinlerle aynı performansı göstermesini beklemektedir. Ancak ödenecek ücret tutarı söz konusu olduğunda ise çocuk olma niteliğini ön plana çıkarır.

Sorunun Yapısal Boyutu

TÜİK’in yaptığı çalışmalar, çocukların çalışmasının başlıca nedeninin hane halkı gelirin katkıda bulunmak ve hanenin ekonomik faaliyetine yardım etmek için çalıştığını göstermektedir. Buna göre de çocuklar esasen ekonomik nedenlerle çalışmaktadır (9).

Kaldı ki, çocuk işçiliği konusunda yapılan çalışmaların genelinde başlıca nedenin yoksulluk olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğa yol açan tüm yapısal koşullar ve bunu yeniden üreten bütün mekanizmalar çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yer alır.

Eğitimden kopuşun ve kayıtdışılığın yaygınlaşması yoksulluğun en görünür sonuçları olduğundan çocuk işçiliği sorunu ile arasındaki bağ sıkça vurgulanmaktadır. Yoksulluk hali eğitimin doğrudan maliyetini karşılamayı zorlaştırırken, alternatif maliyetini artırmakta, yaygın kayıtdışı sektör ise çocuk işçiliğinin başlıca kaynağını oluşturmaktadır. Buradan hareketle de çocuk işçiliği, yapısal koşulları gereği, az gelişmiş ülkelere özgü bir sorunmuş gibi yansıtılmakta ve esasen eğitim olanaklarının genişletilmesi, ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi yoluyla ortadan kalkacağı iddia edilmektedir.

Bu bağlamda sıkça vurgulanan bir başka argüman ise geleneksel toplumsal yapılarla çocukların çalıştırılması arasındaki ilişkidir. Özellikle az gelişmiş toplumlara egemen olan geleneksel anlayışın çalışmayı “çocuklar açısından hayatı ve dünyayı öğrenmenin etkili bir yolu” olarak değerlendirildiğine dikkat çekilir (11). Buna göre çocuğun küçük yaşlardan itibaren çalışmaya teşvik edilmesinde “genç yaşta sorumluluk bilinci kazanması” kaygılarının önemli olduğu söylenir.

Öte yandan geleneksel toplum yapılarında sıkça gözlemlenen bir başka özellik de, çocuğa yüklenen faydacı değerlerdir. Bu doğrultuda çocuklar ebeveynleri için bir çeşit “sosyal güvenlik aracı”

olarak algılanırlar. Hatta kız çocukların, cinsiyet ayrımcılığı çerçevesinde, başta eğitim hakkı olmak üzere birçok olanaktan mahrum bırakılması, “ahlak ve namuslarını koruma çabası” yanında, biraz da bundan kaynaklanmaktadır. Kız çocuklar sadece evleninceye kadar ebeveynleriyle yaşayan birer “konuk” olarak değerlendirildiğinden, kendilerine uzun vadeli bir “sosyal güvenlik aracı” olma rolü yüklenmemiştir. Bu ise onlar için yapılan her türlü harcamanın aile tarafından sadece maliyet unsuru olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Bu sebep-sonuç ilişkilerini yadsımak mümkün olmamakla beraber, meseleyi bunlarla sınırlamak sorunun yapısal niteliğinin daraltılmasına yol açacaktır. Böylesi bir yaklaşım, çocuk işçiliğinin kapitalizmin işleyiş dinamikleriyle olan bütünlüklü bağlantısını perdeleyeceğinden, sorunla mücadele potansiyeli de daralacaktır.

Yoksulluğun sınıfsal niteliğini ve insani boyutunu gözardı ederek yapılan ekonomik büyüme merkezli analizler, çocuk işçiliği sorununu az gelişmiş ülkelere özgü bir sorunmuş gibi yansıtmaktadır. Oysa çocuk işçiliği günümüzün gelişmiş batı ülkeleri açısından sanayi devrimi döneminde kalmış bir sorun değildir. Tek fark, üretim sürecinin parçalanabilmesi ve belli safhalarının farklı bölgelere taşınabilmesinin mümkün hale gelmesiyle birlikte, gelişmiş ülkeler tarafından üretimde kullanılan çocuk emek gücünün daha görünmez bir nitelik kazanması olmuştur. Zira bu ülke grupları ucuz emek taleplerini az gelişmiş ülkelere çocuklara yöneltmekte ya da etnik azınlık ve göçmen çocuklarla sınırlandırmış bulunmaktadır.

Dolayısıyla çocuk emeği kullanımı, bir ekonominin ne kadar gelişmiş olduğundan ziyade ucuz emek gücü kaynaklarına ne ölçüde ulaşabildiği ve/veya bu kaynakların küresel düzeyde ne ölçüde var olduğuyla ilgili bir sorundur. Bu bağlamda Türkiye’nin ucuz emek bakımından “Avrupa’nın Çin’i olma” hayali de -ki; gerçekleşmiş olduğu uluslararası kalkınma ajanslarınca teyit edilmektedir- ekonomik büyümeden yoksul çocukların payına ne düşeceğini gözler önüne sermektedir.

Öte yandan enformel sektörün varlığı ve çocuk emek gücünün en önemli kaynağı olması, çocuk işçiliğinin sadece bu alanla sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Formel ve enformel sektör arasındaki sıkı bağlar yoluyla hem gelişmiş ekonomiler

hem de en kurumsal işletmeler bile çocuk işçiliğinin sağladığı maliyet avantajlarından faydalanmaktadır. Çünkü pek çok büyük sanayi şirketi, enformel alanda üretilen malları girdi olarak kullanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde artan rekabet baskısı bu ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Giderek yaygınlaşan taşeronlaşma, organize sektörde faaliyet gösteren büyük işletmelerin kayıt dışı sektörde çocuk emeği kullanılarak üretilen malları ihraç etmesine aracılık etmektedir. Dolayısıyla çocuk işçiler enformel alanda faaliyet gösteriyor olsalar da, çocuk emek gücü kayıtlı alana, ihracata ve dış ticarete katılmaktadır. Buna karşılık Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi ve UNICEF'in de dahil olduğu birçok uluslararası kurum ve örgüt; ticari anlaşma, ticari yaptırım ya da boykotların çocuk emeği kullanımını ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlere konu edilmemesi veya son çare olarak gündeme gelebileceği yönünde bir yaklaşım sergilemektedir. İşveren sendikalarından da büyük destek bulan bu yaklaşım, sosyal standartlar konusundaki duyarlılığın "samimiyetini" ortaya koyarken, sermaye çıkarları lehine varılan uluslararası mutabakatların boyutlarına da dikkat çekmektedir.

Öte yandan sorunu sadece kültürel değerler ve geleneklerle açıklamak da, kapitalizmin bu değerlerin oluşmasında belirleyici olduğu gerçeğini görmezden gelmektir. Oysa ne toplumsal gelenekler ne de buna uygun davranış modelleri egemen iktisadi sistem ve bunun ihtiyaç duyduğu değer yargılarından azadedir. Zira sistemin yeniden üretimi, kendi oluşturduğu insan modelinin yaygınlaşması ve bireylerin bu modelin düşünce ve davranış biçimlerini benimsemesiyle doğrudan ilişkilidir.

Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Rusya'nın piyasaya açılması sürecinde gündeme gelen çocuk işçiliği bu bakımdan oldukça çarpıcı bir örnektir. Serbest piyasa ekonomisine geçmeden önce Rusya'da "paranın çocuğu dejeneredeceği ve henüz tamamlanmamış olan kişilik gelişimini bozacağı" düşüncesi hakimdi. Bu yüzden çocuklara verilen harçlık bile sınırlı tutulur ve çocuğun küçük yaşlarda para kazanması sakıncalı görülürdü. Ancak piyasa ekonomisine geçişle birlikte ebeveynler de dahil olmak üzere toplumun geneli çocukların çalışmasını, önceki dönemde olduğu gibi, "utanç verici" bulmak yerine "doğal"

olarak değerlendirmeye başladı ve eğitimcilerin de önemli bir bölümü bu düşünceyi paylaştı (12).

Çocuklarla yapılan mülakatlar ise onların çalışmak konusundaki istek ve eğilimlerinin, esasen Batı yaşam tarzı ve standartlarını tanımaya başlamalarından kaynaklandığını göstermektedir. Çocuklar, önceden varolan ihtiyaç ve düşünce kalıplarından uzaklaşarak yeni talep olanaklarının varlığıyla tanışmışlardır. Dolayısıyla Rusya'daki çocukların çalışma arzusu esasen kapitalizm sonrası topluma egemen olan tüketicilik karakterini yansıtmak bakımından da önem taşımaktadır (12).

Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yaklaşımındaki Sorunlar

Çocuk işçiliği dar bir perspektiften açıklanmaya çalışıldığı ölçüde sorunun sınıfsal niteliği perdelemekte, bu ise mücadele yöntemlerini kapitalizmin hoşgörüsü sınırları içinde kalmaya mahkum etmektedir. Nitekim, yukarıda belirtildiği üzere, "ihracat ve ticaretin olumsuz etkilenmemesi" gerektiği yönündeki uluslararası mutabakat, bu mücadelenin sınırlarının kapitalizm tarafından ve onun çıkarları doğrultusunda belirlendiğinin en açık örneklerinden biridir.

Sermayenin rekabet gücünü merkeze alan yaklaşımlar, sorunu hukuksal güvence altına alınmış belli sınırlamalarla çözmeye çalışmaktadır. Ancak bu çerçevede getirilen tedbirler, çocuk işçiliği sorununu önlemekten ziyade düzenlemeye yöneliktir. Dolayısıyla bu yöntemin bizatihi kendisi sorunlu olup, çocuk işçiliğini ortadan kaldırma potansiyeli bulunmadığı gibi böyle bir amacı da yoktur.

Gerek ulusal gerekse uluslararası politikalar esasen asgari yaş düzenlemesine odaklanmıştır. Ancak 18 yaşını doldurmamış herkes çocuk sayılmakla beraber, asgari yaş düzenlemeleri bu yaş sınırının altındadır. Dolayısıyla her şeyden önce uluslararası hukukun çocuk işçiliğe cevaz veren bir "mücadele" yöntemi belirlediğinin altını çizmek gerekir.

Örneğin ILO "yasaklama ve ortadan kaldırma" yaklaşımını çocuk işçiliğinin sadece en kötü biçimleriyle sınırlandırmıştır. Bunun kapsamı da 182 No'lu Sözleşmede; "... çocukların alımı- satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya

da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler” biçiminde tanımlanmıştır (Madde 3).

ILO 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesinde ise asgari çalışma yaşını 15 olarak belirlemekte buna karşılık ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş ülkelerin bu sınırın 14 olabileceğini düzenlemektedir (Madde 2). Aynı sözleşmede çocukların eğitim, sağlık ve gelişmelerine zarar vermemesi halinde ulusal mevzuatların 13-15 yaş arasındaki çocukların çalıştırılmasına izin verebileceği hükme bağlanmıştır. Ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan ülkeler için ise bu yaş aralığı 12-14 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla ILO, gerekli koşulların sağlanması halinde, çocukların 12 yaşından itibaren çalıştırılabileceğini öngörmektedir.

Bu düzenleme, ortaya koyduğu temel yaklaşım ve başlıca ilkeler bir yana belirlediği yaş sınırları itibarıyla da neredeyse sanayi devrimi dönemi koşullarındadır. Zira o dönemde artan çocuk ölümleri sonrası getirilen ilk düzenlemeler de, yukarıda belirtildiği üzere, esasen asgari yaş sınırlandırması ve zorunlu eğitimin tamamlanmasının güvence altına alınmasına ilişkindir. Bununla beraber İngiltere’de 1819 yılında 9 olarak belirlenen asgari yaş sınırı, 1901’de 12’ye çıkartılmıştır. İsviçre’nin Zürih Kantonu’nda ise çocukların fabrikalara kabulünde asgari yaş sınırı henüz 1837 tarihinde 12 olarak belirlenmiştir (1).

ILO’nun ortaya koyduğu bu yaklaşımı Avrupa Sosyal Şartı da paylaşmaktadır. Gözden Geçirilmiş Sosyal Şart’ın 7. maddesinde “Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında” asgari çalışma yaşı 15 olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla burada da tıpkı ILO’da olduğu gibi, belli koşullarda asgari yaş sınırının daha da düşebileceği öngörülmektedir. Asgari çalışma yaşının 18 olma duru-

mu ise sadece tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerle sınırlandırılmıştır.

Yoksulluk sorununu yeniden üreten tüm mekanizmalar gibi çocuk işçiliğini yasal hale getiren bu düzenlemeler de yoksulluğun kalıcı hale gelmesine yol açmaktadır. Çocuk işçiliği, çocuğun ileride yüksek gelir getiren nitelikli bir işte çalışma olanağını bugünden gasp ederek, çocuk yoksulluğuna nesiller arası bir özellik kazandıran başlıca nedenlerden biridir. Zira yoksulluk-istihdam ilişkisinde istihdam halinde olma durumu kadar istihdamın niteliği de büyük önem taşır. Çocuk emek gücünün istihdam kaynağı haline gelmesi ise yoksulluğu kronikleştirmekte ve çalışan yoksulların sayısını her geçen gün daha da arttırmaktadır.

Bu durum mevcut eşitsizliğin derinleşerek yeniden üretildiği bir kısır döngü ilişkisine işaret eder. Çünkü çocuk işçiliği; düşük düzeyde okullaşma, yetersiz eğitim, düşük ücret düzeyleri, daha az gelir ve artan yoksulluğun sonucu olduğu kadar sebebi olma özelliği de taşımaktadır.

Kaynaklar

1. Talas C. Toplumsal Politika, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
2. Marx K. Kapital, I. Cilt, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2009.
3. Avşar Z, Ögütoğulları E. “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2012;I: 9-40.
4. Lennan EM. “Çalışma Hayatında Çocuk Hakları”, Çocuk Hakları, İstanbul, 1993; 142-163.
5. Harunoğulları M. “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, Göç Dergisi, 2016;3(1):29-63.
6. Yalçın S. “Hatay ve Urfa’da Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim ve Çalışma Durumları”, Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu: Suriye’den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri (Konferans Raporu), Hayata Destek Derneği, İstanbul, 2016: 31-34.
7. DİSK-AR, Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu, 2015.
8. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Bütçe Tasarısı, 2015.
9. TÜİK (2013), Çalışan Çocuklar 2012, Ankara.
10. Derrien JM. Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika ve İş Denetimi, Ankara, 1995.
11. UNICEF, The State of The World’s Children Report, 1997. <https://www.unicef.org/sowc97/>.
12. ILO, Child Work In Russia, Geneva, 1992. ●